

ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

БІЛЕЦЬКИЙ Василь Олексійович

УДК 343.97

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ТА ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**Спеціальність: 12.00.08 - кримінальне право
і кримінологія;
кримінально-виконавче право**

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Одеса – 1999

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінології та кафедрі кримінального права Одеської державної юридичної академії Міністерства освіти України

Науковий керівник

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
Глушков Валерій Олександрович,
начальник відділу Міжвідомчого науково-
дослідного центру при Координаційному
комітетові по боротьбі з корупцією
та організованню злочинністю при
Президентові України

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
Костенко Олександр Миколайович, ведучий науковий співробітник
Інституту держави і права ім. В. М. Корецького Національної Ака-
демії наук України, м. Київ

кандидат юридичних наук, доцент **Загороднюк Світлана Олегівна**, доцент
кафедри кримінального права та кримінології Херсонського факультету
Запорізького Інституту МВС України

Провідна організація

Університет внутрішніх справ України (м.Харків)

Захист відбудеться “ 1 ” листопада 1999 року о 10 годині на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Одеської держав-
ної юридичної академії за адресою: 270009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці ОДЮА за адресою:
270009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2

Автореферат розісланий “ 24 ” серпня 1999 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Чанишева Г. І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах переходу України до ринкових відносин економіка стає все більш відкритою, у зв'язку з чим на її розвиток значний вплив мають процеси, які відбуваються у сфері зовнішньоекономічної діяльності. В той же час, в силу багатьох об'єктивних і суб'єктивних причин, в останні роки у цій сфері значного поширення набули криміногенні явища, відбувається стрімке зростання злочинності. В результаті недоліків економічного, правового та організаційного характеру в країні на даний момент ще не створено ефективно діючу систему протидії злочинам та іншим правопорушенням у зовнішньоекономічній сфері, що веде до подальшого розвитку в ній криміногенних явищ. Лише за період 1995-1998 років було викрито понад 7 тис. злочинів, вчинених під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Дії злочинних угруповань у зазначеній сфері гальмують розвиток виробництва, відволікають інвестиційні і валютні кошти, стимулюють інфляційні процеси, позбавляють державний бюджет значної частини доходів, ведуть до загострення всіх існуючих політико-економічних проблем. Злочинність у цій сфері стала потужним фактором протидії перетворенням, які відбуваються у державі.

Ще одним з її негативних наслідків є те, що вона сприяє створенню системи зв'язків організованої транснаціональної злочинності та її проникненню в геополітичний простір України.

Вказані обставини вимагають розробки комплексу наукових рекомендацій, спрямованих на активізацію боротьби зі злочинами у зовнішньоекономічній сфері і, в першу чергу, на підвищення ефективності заходів щодо їх профілактики. В той же час в науковій та спеціальній літературі знайшли своє відображення лише окремі аспекти боротьби зі злочинністю у сфері зовнішньоекономічної діяльності, у зв'язку з чим більшість актуальних питань профілактики злочинів у ній продовжують залишатися недослідженими.

Відсутність наукових розробок з цієї проблеми знижує ефективність діяльності правоохоронних та інших державних органів по попередженню та профілактиці злочинів у цій життєво важливій для країни сфері економіки. Зокрема, в даний час відсутні кримінологічні дослідження злочинів, пов'язаних з контрабандою, приховуванням валютної виручки, ухиленнями від сплати податків та розкраданнями при здійсненні зовнішньоекономічних операцій, недостатньо вивчена діяльність правоохоронних, митних, податкових та інших державних органів щодо їх попередження.

Все це обумовлює актуальність обраної дисертантом теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження спрямоване на виконання тематики науково-дослідницької діяльності кафедри кримінального права та кафедри кримінології Одеської державної юридичної академії у рамках "Комплексної цільової програми боротьби зі злочинністю на 1996—2000 рр." (пп. 47; 48. 3; 89. 1; 89. 3; 89. 4)

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження полягає у всебічному, з позицій кримінології, кримінального права, соціології, вивченні стану, динаміки, тенденцій розвитку злочинності у сфері зовнішньоекономічної діяльності, причин та умов, що сприяють поширенню в ній правопорушень, способів вчинення злочинів і розробці на його підставі комплексу організаційно-правових заходів щодо забезпечення їх попередження та викриття правоохоронними органами.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі основні завдання:

- проаналізувати стан наукової розробки проблеми боротьби зі злочинами у зовнішньоекономічній сфері в сучасній кримінології та деяких суміжних науках;
- проаналізувати законодавчі та інші нормативні акти, недосконалість яких сприяє криміногенним процесам у сфері зовнішньоекономічної діяльності;
- вивчити криміногенну ситуацію, яка склалась у зовнішньоекономічній сфері, структуру та динаміку злочинності, причини та умови, які сприяють скоєнню правопорушень у ній;
- вивчити найбільш характерні способи скоєння злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності, розробити рекомендації щодо їх попередження;
- підготувати пропозиції щодо удосконалення діяльності правоохоронних та інших державних органів відносно боротьби зі злочинами у сфері зовнішньоекономічної діяльності та їх профілактики;
- підготувати пропозиції щодо внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України, інших законодавчих актів.

Для досягнення мети дослідження були вивчені статистичні дані та аналітичні документи МВС України, Кабінету Міністрів України, Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України, Міністерства юстиції, Державної податкової адміністрації України, Державної митної служби України, Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України, Національного бан-

ку України та деяких інших міністерств та відомств, а також 345 кримінальних справ та матеріалів про відмову в порушенні кримінальних справ за фактами правопорушень у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Крім того, проведено анкетування та опитування 135 працівників служби по боротьбі з економічною злочинністю та слідчих підрозділів органів внутрішніх справ, а також 150 співробітників податкових, митних органів та посадових осіб підприємств і організацій, що здійснюють зовнішньоекономічні операції.

Теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження стали роботи вчених Г. А. Аванесова, Ю. В. Александрова, А. І. Алексєєва, Ю. М. Антоняна, М. І. Бажанова, Л. В. Багрій-Шахматова, Є. В. Додіна, І. М. Даньшина, А. І. Долгової, А. Є. Жалінського, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, М. І. Коржанського, С. В. Ківалова, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнецовой, І. П. Лановенка, В. Г. Лихолоба, П. П. Михайленка, М. І. Панова, В. М. Поповича, В. В. Сташиса, О. Я. Светлова, С. А. Тарарухіна, В. Я. Тація, В. Л. Чубарева, О. М. Яковлева та деяких інших.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним з перших в Україні монографічним дослідженням проблем злочинності у сфері зовнішньоекономічної діяльності в умовах переходу країни до ринкових відносин.

На основі аналізу криміногенної ситуації, яка склалась у зовнішньоекономічній сфері, розглянута сукупність чинників політико-економічного, соціально-психологічного, нормативно-правового, організаційно-управлінського характеру, які впливають на поширення в ній злочинності.

Новизна дисертаційного дослідження полягає також і в тому, що на основі широких емпіричних даних: а) здійснено розгорнутий кримінально-правовий та кримінологічний аналіз корисливих злочинів, що вчиняються в зовнішньоекономічній сфері; б) розглянута сукупність причин та умов, що детермінують злочинність в зовнішньоекономічній сфері; в) проаналізовано стан організації боротьби зі злочинністю в цій сфері, розроблено комплекс заходів щодо її попередження та підвищення ефективності діяльності правоохоронних, митних та податкових органів.

Вимогам наукової новизни також відповідають теоретичні і практичні положення, висновки та пропозиції, які виносяться автором на захист:

1. Обґрунтування закономірності того, що недоліки у сфері нормативно-правового регулювання порядку заснування, державної реєстрації та функціонування підприємницьких структур, їх допуску до здійснення

зовнішньоекономічних операцій, послаблення державного контролю за цією діяльністю мають значний вплив на виникнення різноманітних форм злочинних посягань у зовнішньоекономічній сфері.

2. Пропозиції щодо організаційно-правових заходів, спрямованих на вдосконалення механізму контролю за діяльністю підприємницьких структур у зовнішньоекономічній сфері та організації роботи правоохоронних та інших органів по профілактиці в ній правопорушень. Зокрема, пропонується створити єдину (міжвідомчу) мережу по збору і обміну інформацією стосовно суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, та здійснених ними операцій.

3. На основі аналізу діяльності правоохоронних, митних, податкових та інших державних органів щодо виявлення, припинення та профілактики правопорушень у зовнішньоекономічній сфері обґрунтовується необхідність більш чіткої їх взаємодії та створення при Кабінеті Міністрів України Державного комітету по експортно-імпортному контролю, який би координував цю роботу та забезпечував інформаційну, юридичну, консультаційно-методологічну підтримку зовнішньоекономічної діяльності підприємницьких структур.

4. Пропозиції щодо внесення змін і доповнень до статей 80, 80-1, 148-3, 148-4 Кримінального кодексу України.

5. Пропозиції щодо внесення змін та доповнень до Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність". Для попередження та викриття злочинів, які віднесені до компетенції митних органів, пропонується наділити підрозділи по боротьбі з контрабандою і порушеннями митних правил та митної варті Державної митної служби України правом здійснення оперативно-розшукової діяльності.

6. Пропозиції стосовно внесення змін та доповнень до статті 53 Закону України "Про банки і банківську діяльність" щодо надання права слідчим органам накладати арешт на грошові кошти та інші цінності іноземних та міжнародних організацій, що зберігаються у банках;

7. Пропозиції щодо доповнення Закону України "Про підприємництво" нормами, які б регламентували: а) механізм перевірки осіб, які засновують підприємницькі структури на наявність підстав, що забороняють їх реєстрацію як підприємців (частини 3,4,5 статті 2 названого Закону); б) порядок перевірки правоохоронними органами та Державною податковою адміністрацією джерел походження коштів, за рахунок яких створюються підприємницькі структури.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

— розглянуті в ньому положення поглиблюють кримінологічну ха-

рактеристику злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності, сприяють розробці заходів щодо підвищення ефективності боротьби з ними;

- одержані результати є основою для подальших теоретичних розробок питань підвищення ефективності діяльності правоохоронних та інших державних органів по профілактиці правопорушень у зовнішньоекономічній сфері;

- запропоновані положення та висновки використані в удосконаленні практичної діяльності правоохоронних та інших державних органів у боротьбі із злочинністю, а також у навчальному процесі;

- розроблені практичні рекомендації щодо вдосконалення законодавства, впровадження заходів щодо усунення причин та умов поширення правопорушень у зовнішньоекономічній сфері.

За результатами дослідження автором підготовлено чотири доповідні записки, які направлені і розглянуті в 1995-1998 роках у Координаційному комітеті по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті України. Пропозиції щодо усунення причин, які детермінують злочинність у сфері зовнішньоекономічної діяльності направлені до Кабінету Міністрів України та Міністерства економіки України і використані при підготовці заходів по протидії подальшій криміналізації економіки.

За матеріалами дослідження дисертантом підготовлені методичні рекомендації щодо попередження та виявлення злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності, які використовуються органами внутрішніх справ та Державної податкової адміністрації України у практичній діяльності (вих. № 669 ДСК від 26.09.97 р. ДПА України).

Особистий внесок здобувача полягає в аналізі недоліків існуючої системи обліку злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності; в характеристиці цих злочинів; узагальненні типових способів їх вчинення; розробці заходів щодо їх попередження.

Апробація результатів дослідження. Дисертант по даній проблемі виступив на міжнародних науково-практичних конференціях в м.Щитно, Польща (жовтень 1995 р.) та Одеській державній юридичній академії (грудень 1998 р.)

Результати дослідження та практичні висновки доповідались на методичних нарадах в ГУВС м. Києва та на лекційних заняттях підвищення кваліфікації керівників органів внутрішніх справ МВС України на Вищих академічних курсах УАВС.

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження, опубліковані у 5 статтях наукових журналів, перелік яких затверджено ВАКом України.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 177 сторінок, із них список використаних джерел — 17 сторінок (196 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, мета та основні завдання дослідження; розкривається його наукове та практичне значення; формулюються положення, які виносяться на захист; наводяться дані про апробацію результатів дослідження.

Перший розділ — “Кримінологічна характеристика злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності”, який включає чотири підрозділи, присвячений аналізу стану та загальних тенденцій росту злочинності у зовнішньоекономічній сфері, кримінологічній характеристиці найбільш поширених в ній злочинів, осіб, які їх вчиняють, та висвітленню криміногенних факторів, що сприяють скоєнню правопорушень.

У підрозділі 1.1. “Стан та загальні тенденції розвитку злочинності у сфері зовнішньоекономічної діяльності”, виходячи з загальноприйнятого визначення, злочинність розглядається як історично перехідне, мінливе, соціальне та кримінально-правове явище, що являє собою цілісну сукупність (систему) усіх злочинів, вчинених у цій сфері за відповідний період часу.

На даний момент не існує законодавчого та наукового визначення термінів “сфера зовнішньоекономічної діяльності” та “злочин у сфері зовнішньоекономічної діяльності”. В чинному законодавстві дано визначення зовнішньоекономічної діяльності як діяльності суб'єктів господарювання України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, що побудована на взаємовідносинах між ними. Така діяльність може мати місце як на території України, так і за її межами. Виходячи з цього дається визначення сфери зовнішньоекономічної діяльності як всієї сукупності взаємовідносин українських та іноземних суб'єктів господарської діяльності, що мають місце як на території України, так і за її межами. Злочином у зовнішньоекономічній сфері вважається будь-який злочин, який прямо або опосередковано пов'язаний саме з зовнішньоекономічною діяльністю.

Аналіз стану злочинності у зовнішньоекономічній сфері на підставі вивчення кримінальних справ, статистичних даних та аналітичних матеріалів МВС, Служби безпеки, Державної податкової адміністрації, Державної митної служби України, дав можливість визначити найбільш поширені в ній злочини, до яких, зокрема, відносяться контрабанда, роз-

крадання державного і колективного майна у великих і особливо великих розмірах, приховування валютної виручки, ухилення від сплати податків, порушення правил про валютні операції, кабарництво. Дослідження структури та динаміки злочинів свідчить про стійку тенденцію до зростання кількості злочинів, які скоюються на об'єктах зовнішньоекономічної діяльності та злочинів вчинених учасниками організованих злочинних груп (їх питома вага серед злочинів, зареєстрованих органами МВС в цій сфері, зросла з 7,4% у 1996 році до 15% у 1998 році).

Проведений у роботі аналіз дає можливість зробити висновок, що більш об'єктивно стан та загальні тенденції злочинності в цій сфері характеризують такі показники, як обсяг і характер прямих та непрямих (побічних) збитків від скоєних у ній злочинів. Зокрема, злочинність у зовнішньоекономічній сфері призводить до таких негативних процесів, як відтік капіталу з України, зростання зовнішнього державного боргу України, накопичення значних валютних коштів окремими особами на рахунках в закордонних банках. Звідси випливає, що доходи, які отримують злочинні угруповання у сфері зовнішньоекономічної діяльності продовжують бути одним із основних джерел посилення фінансової могутності тіньових структур і організованої злочинності в Україні.

У підрозділі 1.2. "Характеристика найбільш поширених злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності" дається кримінологічна характеристика цих злочинів, проаналізовано та узагальнено типові способи їх вчинення, розглянуто ряд криміногенних явищ та процесів, які пов'язані з конкретними видами злочинів, що найбільш часто вчиняються у зовнішньоекономічній сфері.

На підставі вивчення кримінальних справ, аналітичних та інших документів Держмитслужби, СБУ, МВС України визначені та узагальнені способи, що найбільш часто використовують злочинці при контрабандному переміщенні товарів і майна через митний кордон: експорт та імпорт вантажів, поза пунктами митного контролю; експорт та імпорт товарів з використанням спеціально обладнаних схованок; імпорт товарів в Україну під виглядом транзитних вантажів; імпорт товарів на адресу неіснуючих підприємницьких структур; імпорт під виглядом гуманітарної допомоги; ввезення одного товару під виглядом іншого тощо.

Вивчення практики слідчих органів свідчить про наявність процесу злиття економічної злочинності з загальнокримінальною, що, зокрема, відображається в діяльності міжнародних організованих злочинних груп, які займаються крадіжками автотранспорту в країнах Європи та їх збутом в Україні.

Представляє інтерес висвітлення взаємозв'язку контрабанди з ухиленнями від сплати податків. На прикладі конкретних кримінальних справ показано, що в більшості випадків при контрабандному ввозі (ви-возі) товарів правопорушники перш за все переслідують мету ухили-тись від сплати відповідних платежів та податків. У зв'язку з цим, крім контрабанди розглянуто і деякі інші специфічні способи ухиленнь від сплати податків у сфері зовнішньоекономічної діяльності, зокрема такі як: заниження митної вартості імпортованих товарів; ввезення товарів для реалізації під виглядом критичного імпорту для власних виробничих потреб; використання податкових пільг при експорті продукції; вико-ристання іноземних фірм, заснованих українськими громадянами, тощо.

Узагальнення вивчених кримінальних справ дозволило визначити найбільш поширені способи розкрадання державних та колективних коштів і майна, які застосовують злочинці під час здійснення зовніш-ньоекономічної діяльності, а також виявити негативні тенденції роз-витку міжнародної злочинності, які проявляються в інтеграції злочин-них угруповань, що діють в Україні до системи транснаціональної зло-чинності, поступовому їх зрощуванню, зростанню кількості злочинів, вчи-нених проти власності українських суб'єктів підприємництва за кордо-ном, та злочинів, скоєних за участю українських підприємницьких струк-тур проти власності іноземних фірм.

В дисертаційному дослідженні значна увага приділяється криміналь-но-правовому та кримінологічному аналізу злочинів, пов'язаних з при-ховуванням валютної виручки. Розглянуто найбільш поширені спосо-би приховування валютної виручки, які найчастіше використовують комерційні структури, зокрема, такі, як: вивіз за кордон товарів та їх реалізація за готівку; оголошення фірм банкрутами після проведення експортних операцій; експорт товарів на адресу фіктивних іноземних фірм тощо.

Як свідчить аналіз практики, існує взаємозв'язок між криміногенни-ми процесами у сфері зовнішньоекономічної діяльності, які призводять до відтоку капіталу з України та приховування валютної виручки, і таким видом злочинів, як порушення правил про валютні операції. В дисертації показані деякі форми, в яких відбувається тіньовий обіг ва-лютних коштів, здобутих внаслідок злочинної діяльності у сфері зовні-шньоекономічної діяльності. Зокрема, під час дослідження було вста-новлено, що за рахунок прихованої валютної виручки, та інших валют-них коштів, що незаконно вивезені за межі країни, правопорушники, в ряді випадків, купують за кордоном товар, який різними шляхами (в тому числі контрабандним) ввозять в Україну і реалізують на її тери-

торії. При цьому податки, в більшості випадків, від їх реалізації в бюджет не надходять, а отримані кошти знову конвертуються в іноземну валюту і вивозяться за кордон. В даний час ця проблема практично не знайшла свого відображення в науковій літературі, тому, на думку автора, назріла необхідність проведення окремого економіко-кримінологічного дослідження взаємозв'язку між валютними коштами, які належать українським злочинним угрупованням і зберігаються за кордоном та тіньовою економікою України і процесами, що в ній відбуваються.

У підрозділі 1.3. "Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють злочини у сфері зовнішньоекономічної діяльності" дається кримінологічна характеристика особистості злочинців, які вчинили злочини під час зовнішньоекономічних операцій.

Аналіз посадового становища осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за злочини в зовнішньоекономічній сфері, висвітлив тенденцію до зростання питомої ваги керівників, а також фінансово-бухгалтерських працівників та матеріально-відповідальних осіб серед притягнутих до кримінальної відповідальності. Так, за даними МВС України, серед учасників злочинних груп, що вчинили злочини в зазначеній сфері, фінансово-бухгалтерські працівники і матеріально-відповідальні особи складали у 1995 р. — 14,9 %, 1996 р. — 19,8 %, 1997-98 р. — біля 25 %. Характерним для злочинів у зовнішньоекономічній сфері є також те, що в багатьох з них активну участь беруть колишні громадяни України та інших країн СНД, які емігрували за кордон і набули статусу іноземних громадян. Як правило, ці особи до кримінальної відповідальності не притягаються, так як вони знаходяться за межами України.

Проведений аналіз дозволив визначити типові ознаки осіб, які вчиняють злочини в зовнішньоекономічній сфері, та констатувати, що їх вчиненню в багатьох випадках, передують тривала підготовка. Більшість правопорушників ще задовго до вчинення злочинів, під впливом ряду зовнішніх обставин, сформувалися як суспільно небезпечні особи.

Проведене дослідження дає підстави вважати, що процес безконтрольного реформування економіки України у 1991—1998 рр. призвів до масового поширення споживацької психології серед значних верств населення, що і стало підґрунтям для подальшої деформації моральних цінностей і світогляду в певній частині громадян, штовхає їх на шлях вчинення злочинів.

У підрозділі 1.4. "Криміногенні фактори, які сприяють скоєнню правопорушень у сфері зовнішньоекономічної діяльності" простежується взаємозв'язок між криміногенними явищами у зовнішньоекономічній сфері та політичними, економічними, соціальними процесами, які відбуваються в країні, а також недоліками в чинному законодавстві, системах

державного контролю за зовнішньоекономічною діяльністю та державної реєстрації підприємницьких структур, в організації роботи органів виконавчої влади, контролюючих та правоохоронних органів.

Аналіз чинного законодавства свідчить про те, що однією з основних проблем правового регулювання у сфері зовнішньоекономічної діяльності є розпорошеність правових норм по значній кількості нормативно-правових актів та відсутність кодифікованого законодавства, яке б чітко і комплексно регламентувало цю діяльність. Крім того, на нашу думку, поширенню криміногенних явищ у зовнішньоекономічній сфері сприяють: норми Закону України "Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті", якими встановлено 90 денний термін розрахунків за експортовану продукцію та попередньої оплати імпортованих контрактів; відсутність чіткого законодавчого регулювання порядку внесення резидентами України інвестицій за кордон та контролю за отриманими там доходами; недостатня врегульованість операцій з давальницькою сировиною; недоліки законодавчих актів, що регулюють відносини у сфері оподаткування зовнішньоекономічної діяльності, часті зміни, протиріччя деяких з них один одному та неоднозначність розуміння і тлумачення їх норм; недосконалість чинного банківського законодавства, особливо, як свідчить практика, норм, які регламентують питання накладання арешту та конфіскації коштів та інших цінностей, іноземних та міжнародних організацій, що зберігаються у банках, в т.ч. на "Лоро"-рахунках; неврегульованість в правовому плані питань щодо повернення із за кордону матеріальних цінностей і коштів, здобутих внаслідок злочинної діяльності в Україні; відсутність механізму повернення валютних цінностей, що незаконно знаходяться за межами України; відсутність в Україні єдиного законодавчого акту, який би комплексно регулював питання боротьби з "відмиванням" доходів, одержаних злочинним шляхом тощо.

Все це свідчить про необхідність обов'язкового проведення економіко-кримінологічної експертизи чинного законодавства, яке регламентує правовідносини в сфері зовнішньоекономічної діяльності та відповідних законопроектів на стадії їх підготовки до розгляду.

Проведене дослідження дає підстави вважати, що поглиблення криміногенних процесів у зовнішньоекономічній сфері значною мірою пов'язане також з тим, що входження України до системи самостійних зовнішньоекономічних зв'язків відбувається в умовах відсутності ефективного державного контролю за зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів підприємництва. В даний час, незважаючи на те, що певні контрольні функції в зовнішньоекономічній сфері здійснюють МЗЕЗторг,

Держмитслужба, Міністерство зв'язку, Міністерство фінансів, ДПА, Держкомкордон, МВС, СБУ та ряд інших державних органів з питань, віднесених до їх компетенції, комплексна система контролю за цією сферою не створена. Названі міністерства і відомства та їх органи на місцях діють, як правило, розрізнено. Обмін інформацією між ними належним чином не налагоджено.

Поширенню криміногенних явищ у зовнішньоекономічній сфері сприяють також і недоліки організаційно-управлінського характеру. До них, зокрема, відносяться: відсутність спеціального державного органу по експортно-імпортному контролю, який би координував дії всіх органів державного управління щодо попередження та викорінення правопорушень у сфері зовнішньоекономічної діяльності; відсутність централізованого єдиного банку даних інофірм, що скомпроментували себе на українському ринку; відсутність спеціалізованих юридичних фірм, які займаються питаннями повернення заборгованості іноземними фірмами; відсутність єдиної (міжвідомчої) інформаційної мережі щодо здійснених експортно-імпортних операцій; послаблення можливостей контролю з боку міністерств і відомств за зовнішньоекономічною діяльністю підпорядкованих їм підприємств; послаблення зв'язків між правоохоронними органами колишніх республік СРСР та ряд інших.

У другому розділі — “Профілактика злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності”, що включає чотири підрозділи, автор, виходячи з загально прийнятого визначення, розглядає профілактику як комплекс заходів по усуненню або нейтралізації причин, які породжують і умов, що сприяють злочинам, до того, як вони призвели до вчинення суспільно небезпечних діянь у зовнішньоекономічній сфері.

У підрозділі 2.1. “Кримінально-правові заходи попередження правопорушень у сфері зовнішньоекономічної діяльності” з цих позицій розглянуті окремі недоліки чинного кримінального законодавства, які знижують ефективність боротьби зі злочинами у зазначеній сфері та подаються конкретні пропозиції щодо його удосконалення.

Так, зокрема, недоліком чинного кримінального законодавства, на думку автора, є те, що диспозицією чинної статті 80-1 КК України не охоплюється приховування за кордоном валютних цінностей, отриманих не внаслідок продажу товарів та надання послуг, а з інших джерел, наприклад, коштів, перерахованих за кордон під виглядом попередньої оплати товарів та приховування незаконно вивезеного з України обладнання, сировини, товарів та іншого майна. В той же час, як свідчать матеріали проведеного дослідження ці явища набувають все більшого поширення. Крім того, санкцією статті 80-1 КК передбачена конфіска-

ція у порушників лише незаконних вкладів та валютної виручки, що знаходяться за кордоном. Практика показала, що їх конфіскація в переважній більшості випадків неможлива. В той же час санкція статті 80-1 КК не передбачає конфіскацію особистого майна злочинців, що не дозволяє забезпечити відшкодування збитків, нанесених ними державі, юридичним та фізичним особам. Тому, нами пропонується внести відповідні зміни до статті 80-1 КК України, передбачивши відповідальність за приховування будь-яким способом за кордоном валютних цінностей та іншого майна, які згідно чинного законодавства підлягають поверненню в Україну. За такі ж дії, вчинені повторно або за попереднім зговором групою осіб, або приховування валютних цінностей та іншого майна у великих і особливо великих розмірах пропонується ввести підвищену відповідальність та конфіскацію особистого майна. Такі ж доповнення треба зробити до проекту нового Кримінального кодексу України, який був затверджений Верховною Радою країни у першому читанні.

Розглядаючи розподіл валютних надходжень, які вже надійшли в Україну, як складову частину зовнішньоекономічної діяльності та один із її кінцевих результатів автор обґрунтовує необхідність посилення відповідальності за такі суспільно небезпечні діяння, як незаконне вивезення, переказування і пересилання за межі України валютних цінностей; незаконне надання і одержання резидентами кредитів в іноземній валюті; невиконання посадовими особами уповноважених банків функцій контролю за валютними операціями, що проводяться резидентами і нерезидентами через ці банки; несвочасне подання, приховування або перекручення звітності про валютні операції; використання резидентами валютних коштів придбаних на міжбанківській валютній біржі не за цільовим призначенням; порушення встановленого Національним банком України порядку роботи пунктів обміну іноземної валюти та контролю за їх роботою тощо. З цією метою пропонується викласти статтю 80 КК України у новій редакції, яка б передбачала відповідальність не лише за незаконні скуповування, продаж, обмін, використання валютних цінностей як засобу платежу або як застави, а й за інші порушення порядку здійснення операцій з валютними цінностями та контролю за ними, встановленого законодавством про валютне регулювання і валютний контроль, якщо ці дії вчинені протягом року після накладення адміністративного стягнення за такі ж порушення. За ті ж дії, якщо вони вчинені організованою групою або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, або завдали великої матеріальної шкоди державі, банку, іншим юридичним особам або громадянам пропонується встановити підвищену відповідальність.

Детальний аналіз способів вчинення злочинів у зовнішньоекономічній сфері дозволив зробити висновок про те, що для багатьох з них спільним є використання в протиправних цілях фіктивних підприємницьких структур. Це явище, яке набуло в Україні значного поширення, суттєво впливає на поглиблення криміногенних явищ в економіці. Тому з метою протидії подальшому поширенню фіктивного підприємництва та створенню підприємницьких структур особами, яким це заборонено чинним законодавством автором пропонується доповнити статтю 148-3 КК України частиною другою, яка б передбачала відповідальність за надання засновником суб'єкта підприємницької діяльності завідомо неправдивої інформації державним органам, які здійснюють їх реєстрацію. Крім того, в даний час в країні масового поширення набули факти складання суб'єктами підприємницької діяльності різного роду фіктивних угод, проведення псевдорозрахункових угод, свідомого викривлення облікових і звітних даних про обсяги виконання робіт, використані кредити та інші дії, які лише створюють видимість заняття підприємницькою діяльністю, чим значно ускладнюється діяльність контролюючих і правоохоронних органів. Тому пропонується розширити зміст поняття фіктивного підприємництва та внести доповнення до ст. 148-4 КК, встановивши кримінальну відповідальність за укладання або використання суб'єктами підприємницької діяльності (включаючи громадян-підприємців) фіктивних угод та проведення за ними псевдорозрахункових операцій.

В підрозділі 2.2. “Організаційно-правові заходи по підвищенню ефективності діяльності правоохоронних органів” обґрунтовується теза про те, що в профілактиці злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності важливу самостійну роль відіграють організаційні умови: високий рівень організованості, змістовності і послідовності в попереджувальній роботі суб'єктів, які здійснюють попередження злочинів, їх матеріальне та інформаційне забезпечення, чітка організація контролю за здійсненням попереджувальної роботи. На підставі проведеного аналізу розкриті недоліки організаційно-правового характеру, які впливають на ефективність діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю у зовнішньоекономічній сфері.

На підставі вивчення практики роботи митних та податкових органів по вилученню у правопорушників товарів, що незаконно переміщуються ними через кордон, а також розгляду цих матеріалів в судах зроблено висновок про те, що в даний час суди, в силу ряду об'єктивних причин, ще не готові в повному обсязі виконувати покладені на них завдання, що негативно впливає на стан боротьби з правопорушеннями у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Узагальнення вивчених матеріалів щодо організації боротьби з контрабандою показало, що на її стан негативно впливає невизначеність правового статусу органів Державної митної служби, зокрема, те, що вони позбавлені можливості проводити попереднє слідство та оперативно-розшукові заходи по кримінальних справах порушених за цими фактами. Тому для усунення цих недоліків пропонується у структурі Держмитслужби України утворити слідчі підрозділи, які б спеціалізувались на розслідуванні даної категорії кримінальних справ, що б дало можливість вивільнити слідчі підрозділи Служби безпеки України від розслідування тих злочинів, боротьба з якими не є її основним завданням, та наділити митні органи правом здійснення оперативно-розшукової діяльності.

У підрозділі 2.3. "Комплексні заходи по нейтралізації злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері" обґрунтовується твердження про те, що попередження злочинності у цій сфері можливе лише за умови посилення загально-соціальної профілактики, суть якої полягає у вирішенні протиріч суспільного розвитку, усуненні прорахунків, недоліків, помилок в управлінні, ліквідації процесів і факторів, що детермінують злочинність.

Вивчення практики боротьби зі злочинами та іншими правопорушеннями у зовнішньоекономічній сфері показало, що вони значною мірою впливають на економічну безпеку і суверенітет України, ведуть до поглиблення ряду негативних процесів, зокрема: проникнення до української економіки міжнародних організованих злочинних груп та їх кримінального капіталу; незаконного вивозу капіталів, стратегічної сировини; імпорту в Україну недоброякісної та екологічно шкідливої продукції; згортання виробництва українськими підприємствами та зростання безробіття. Ці процеси ведуть до зростання злочинності не лише в сфері економіки, а й до поширення загальнокримінальної злочинності, так як безробіття є одним з джерел і резервів злочинного середовища. Тому, для нейтралізації цих негативних процесів необхідно здійснити рішучі заходи щодо захисту власного виробництва та розробити концепцію захисту внутрішнього ринку від преюдиціального (тобто такого, що завдає збитків) імпорту.

Розглядаючи заходи цивільно-правового характеру по профілактиці правопорушень у зовнішньоекономічній сфері дисертант обґрунтовує необхідність розробки чіткого нормативно-правового механізму протидії проникненню злочинців у підприємницькі структури та їх створенню у протиправних цілях, доповнення законодавства нормами, які б виключали (або різко обмежували) можливості криміналітету вчиняти злочи-

ни під ширмою підприємницької діяльності. З цією метою пропонується запровадити нормативно-правовий механізм, який би виключав можливість створення підприємницьких структур особами, яким відповідно до Закону України “Про підприємництво” заборонено займатися підприємницькою діяльністю. Крім того, пропонується на стадії державної реєстрації суб’єктів підприємництва впровадити механізм перевірки правоохоронними та податковими органами джерел походження коштів за рахунок яких створюються підприємницькі структури. Відсутність в даний час такого механізму сприяє не лише проникненню капіталу, набутого злочинним шляхом у легальну економіку, а й інтеграції (злиттю) економічної злочинності з загальнокримінальною, виникненню та розвитку організованих форм злочинності.

Для обмеження можливостей криміналітету впливати як на процеси у сфері зовнішньоекономічної діяльності, зокрема, так і економіки в цілому, на думку автора, вбачається доцільним здійснити заходи по удосконаленню структури та умов функціонування державних органів, які здійснюють контрольно-регулюючі функції у зовнішньоекономічній сфері. З цією метою пропонується створити при Кабінеті Міністрів України спеціальний державний орган, який би здійснював координацію діяльності всіх суб’єктів, на які покладено здійснення контролю за сферою зовнішньоекономічної діяльності. Крім того, наміри необхідність у створенні загальнодержавної інформаційної системи, яка б об’єднала в єдиний інформаційний простір усіх учасників зовнішньоекономічної діяльності та єдиного державного реєстру суб’єктів підприємництва (при Державній податковій адміністрації України).

У підрозділі 2.4. “Індивідуально-профілактичні заходи попередження злочинних проявів у зовнішньоекономічній сфері” сформульовані основи індивідуальної кримінологічної профілактики у зовнішньоекономічній сфері як спеціальної діяльності, що здійснюється органами внутрішніх справ, служби безпеки, Держмитслужби, Державної податкової адміністрації та іншими правоохоронними органами (самостійно і у взаємодії з іншими суб’єктами профілактики), по усуненню причин і умов скоєння злочину конкретною особою, яка ще не вчинила соціально-небезпечних діянь, але поведінка якої свідчить про високу вірогідність вчинення їх в майбутньому.

В підрозділі розглядаються функції та повноваження кожного із суб’єктів індивідуальної профілактики у зовнішньоекономічній сфері, а також обставини, які ускладнюють здійснення індивідуально-профілактичної роботи стосовно осіб, які здатні до вчинення злочинів та інших правопорушень у сфері зовнішньоекономічної діяльності. З метою виз-

начення контингенту осіб, від яких в силу їх антисуспільної поведінки можна очікувати вчинення злочинів у зазначеній сфері пропонується розробити і впровадити чітку систему збору та обміну інформацією відносно цих осіб, а також створити систему єдиного централізованого обліку осіб, що вчинили правопорушення при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Такий єдиний банк даних можна б було створити на підставі інформації про цих осіб, яка направлялась би органами Держмитслужби, ДПА, СБУ, МВС, НБУ, КРУ, Держмиткордоном та іншими органами, які виявили ці правопорушення.

У висновках наводяться найбільш важливі наукові та практичні підсумки дослідження; аналізуються причини та умови, що сприяють поширенню злочинності у зовнішньоекономічній сфері; сформульовано комплекс конкретних заходів кримінологічного-профілактичного впливу на криміногенні чинники; обґрунтовується необхідність наділення митних органів правом здійснення оперативно-розшукової діяльності та сформульовані інші конкретні пропозиції щодо удосконалення профілактики злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності; запропоновані зміни та доповнення до чинного кримінального законодавства; обґрунтовуються пропозиції щодо реорганізації системи державного контролю за сферою зовнішньоекономічної діяльності; обґрунтовуються пропозиції по удосконаленню взаємодії правоохоронних, митних та податкових органів щодо попередження злочинних проявів у зазначеній сфері. Підкреслюється, що злочинність у сфері зовнішньоекономічної діяльності є особливо небезпечною і тому потребує підвищеної уваги з боку кримінологічної науки.

Основні положення дисертації викладені у таких публікаціях:

1. Фіктивне підприємництво і економічна злочинність // Право України. — 1997. — №5. — С. 61-64.
2. Удосконалення боротьби зі злочинністю у сфері зовнішньоекономічної діяльності // Право України. — 1997. — №9. — С. 32-35.
3. Вплив фіктивного підприємництва на злочинність у сфері економіки // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. — 1997. — №1. — С. 194-202.
4. Криміногенні процеси у сфері зовнішньоекономічної діяльності та шляхи їх нейтралізації // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. — 1997. — №2. — С. 178-188.
5. Послаблення державного контролю як один з факторів виникнення і розвитку злочинності у зовнішньоекономічній сфері // Економіка України. — 1997. — №6. — С. 75-80.

АНОТАЦІЯ

Білецький В. О. Кримінологічна характеристика та профілактика злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 — кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право. — Одеська державна юридична академія, Одеса, 1999.

В роботі розглянуто комплекс теоретичних та практичних питань з проблем боротьби зі злочинністю у сфері зовнішньоекономічної діяльності, зокрема, особлива увага приділяється розробці організаційно-правових заходів, спрямованих на попередження злочинів у зовнішньоекономічній сфері та усунення умов, які їм сприяють.

Ключові слова: злочинність у зовнішньоекономічній сфері, попередження злочинів, криміногенні фактори, діяльність правоохоронних органів.

АННОТАЦИЯ

Белецкий В. А. Криминологическая характеристика и профилактика преступлений в сфере внешнеэкономической деятельности. — Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 — уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. — Одесская государственная юридическая академия, Одесса, 1999.

В работе рассмотрен комплекс теоретических и практических вопросов, связанных с проблемами борьбы с преступностью в сфере внешнеэкономической деятельности, в частности, особое внимание уделяется разработке организационно-правовых мер, направленных на предотвращение преступлений во внешнеэкономической сфере и устранение способствующих им условий.

Ключевые слова: преступность во внешнеэкономической сфере, предупреждение преступлений, криминогенные факторы, деятельность правоохранительных органов.

SUMMARY

Biletsky V.O. Preventing crimes in the sphere of external economic activity. — Manuscript.

Candidate thesis, speciality 12.00.08 — criminal law and criminology; criminal executive law. Odessa state Academy of law, Odessa, 1999.

The following thesis aims at disclosing actual problems of external economic activity crime.

The work gives a complex analysis of criminological aspects of the causes and conditions composing the grounds, and genesis of external economic activity crime, proposes and recommends improvements to the system of state command on enterprises engaged in the external economic activity, and depicts the ways to raise the standards of legal and other command and control boards responsible for warning and preventive measures against such kind of offence.

The document also reveals the dynamics of external economic activity crimes for the period of 1995-1998, made on the basis of the Ministry of internal affairs, State Tax Inspection, and state Customs Inspection analysis and statistic materials.

The most specific crime did in the sphere of external economic activity are paid the major attention to and are very thoroughly depicted in this research.

Some cases have got professional criminological characteristics and structural analysis adjacent to this or that sort of crime did.

The thesis give grounds for necessary changes and amendments to the existing legislation, describe the characteristics of certain crime species, connected with customs law breach, foreign currency legislation, offshore deposits of money and valuables, fake business activity conduct.

The research vividly discloses drawbacks of the current legislative articles regulating creation and state registration of new companies proposes ways and

Methods of the legislation alterations to absolutely exclude the penetration of people with criminal record into newly arranged enterprises.

The Idea is also to addend the legislation articles with the power delegated to fax and internal affairs boards to check and control origination of funds forming the basis of particular enterprise to be commended.

There has a conclusion been made, that absence of such a legal mechanism enabled black money turn legal economy and criminals integrate within state boards, forming so called organised delinquency.

The articles of this work clearly state the connectivity between the external

activity crime and such negative phenomena as funds outflow and growth of the external debt of Ukraine, concentration of considerable amounts of funds on the some particular bank accounts belonging to Ukrainians abroad.

The analysis of police and tax inspection units activity made it possible to determine the ways of tobacco and alcohol smuggling and develop major remedies to struggle it and on international level also.

The positions considered in the thesis research make criminological characteristics of external activity crime more detailed, which contributes into measures and approaches to such crimes, neutralisation along with conditions causing them.

Key words: criminality, external economic activity, preventing crimes, factors of criminality, law enforcement agencies activity.